

LES FOSSES ALTMEDIEVALS DEL JACIMENT DE LA SERRA (LA VALL D'EN BAS)¹

JORDI GIBERT REBULL

Grup de recerca OCORDE, UAB

PAU MARTÍN MACHÍN

INTRODUCCIÓ.

Amb aquest breu article pretenem mostrar els resultats obtinguts a partir de la revisió d'alguns materials continguts o relacionats amb una sèrie de fosses excavades l'any 2005 al jaciment de la Serra, estructures a les que anteriorment havíem atribuït una cronologia d'època ibèrica que avui convé modificar i situar de manera inequívoca en el període altmedieval.²

¹ La intervenció arqueològica sobre el jaciment de la Serra fou assumida l'any 2005 des de l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, qui encarregà els treballs als signants d'aquest article. Per altra banda, la redacció d'aquest últim s'insereix en un projecte de recerca en curs, amb títol "*Estudi arqueològic de la Vall d'en Bas. Evolució del poblament des de la Prehistòria fins a l'Edat Mitjana*", desenvolupat per Gabriel Alcalde, de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, Maria Saña, Lúcia Colominas i Carlos Tornero, del Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Cristian Folch, Jordi Gibert i Ramon Martí, del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la mateixa universitat. Així mateix, en Jordi Gibert forma part del Grup de Recerca Emergent sobre *Ocupació, organització i defensa del territori medieval (OCORDE)*, 2009 SGR 727, reconegut i finançat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya, inserint-se aquest treball en el marc del projecte *Organización fiscal y ocupación del territorio durante la Alta Edad Media (HAR2009-07874)*, finançat per la Subdirecció General de Proyectos de Investigación.

² Sobre el jaciment de la Serra han estat publicats dos breus articles, on es recull aquesta proposta de datació per a les estructures, malgrat que en el segon s'apunta ja la possibilitat d'una cronologia més tardana per a les mateixes (J. GIBERT; P. MARTÍN, "El

El jaciment es troba en el sector que li dóna nom, una petita vall situada al nord del poble de Sant Esteve d'en Bas que avui alberga un polígon industrial i per on l'any 2005 es feu passar la variant de la carretera C-63 amb el túnel corresponent (fig. 1). Fou en l'accés nord-oest d'aquest, a tocar de les naus industrials, on a inicis d'aquell any el seguiment arqueològic dels treballs va permetre detectar la presència de nivells i materials arqueològics en els perfils deixats per la maquinària en rebaixar el terreny per a la construcció de la traça de la carretera, fet que motivà l'execució d'una excavació per tal de documentar i estudiar aquelles restes encara conservades abans de la seva destrucció en el transcurs de l'obra.

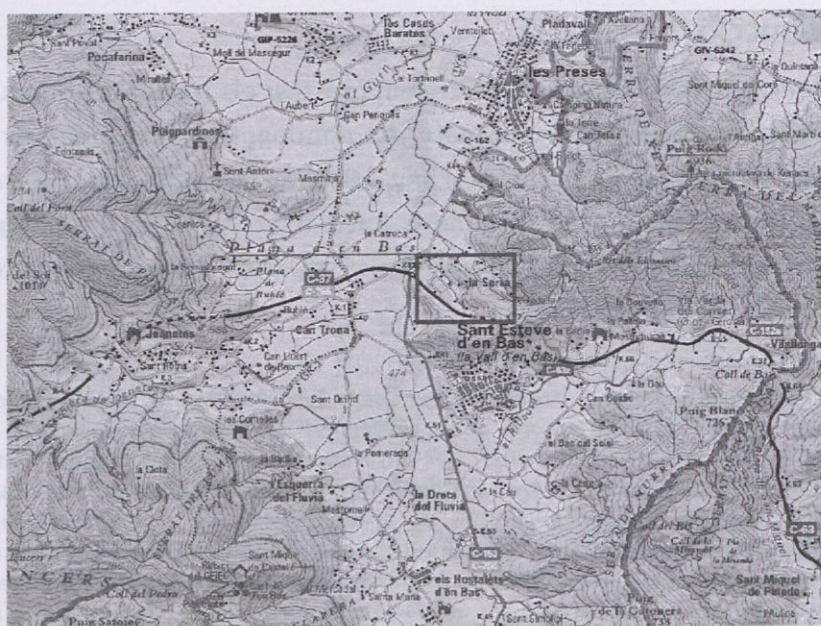

Fig. 1. Situació de la Serra en el context de la Vall d'en Bas.

jaciment arqueològic de La Serra (Vall d'en Bas). Resultats preliminars", a *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 2006, p. 125-129; G. ALCALDE; J. BURCH; J. GIBERT; M. SAÑA, "930 anys abans de la nostra era, ocupacions humanes a la zona de la Serra", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 61-72).

La intervenció arqueològica es desenvolupà en diverses fases, començant el mateix mes de febrer amb una campanya de sondejos oberts en diferents zones i destinats a la delimitació del jaciment. Durant el mes de maig següent va tenir lloc una primera fase d'excavació en extensió del jaciment, bàsicament centrada en dos sectors (llavors anomenats 3-A i 3-B) situats en la zona afectada pel traçat del vial d'accés al túnel, els quals foren unificats durant la primera quinzena del posterior mes d'agost, quan s'excavà l'àrea intermèdia, atenyent llavors els treballs d'excavació una àrea total d'uns 800 m² sota la forma d'una llenca de terreny de 80 metres de llargada per 10 metres d'amplada en sentit nord-oest/sud-est (fig. 2).

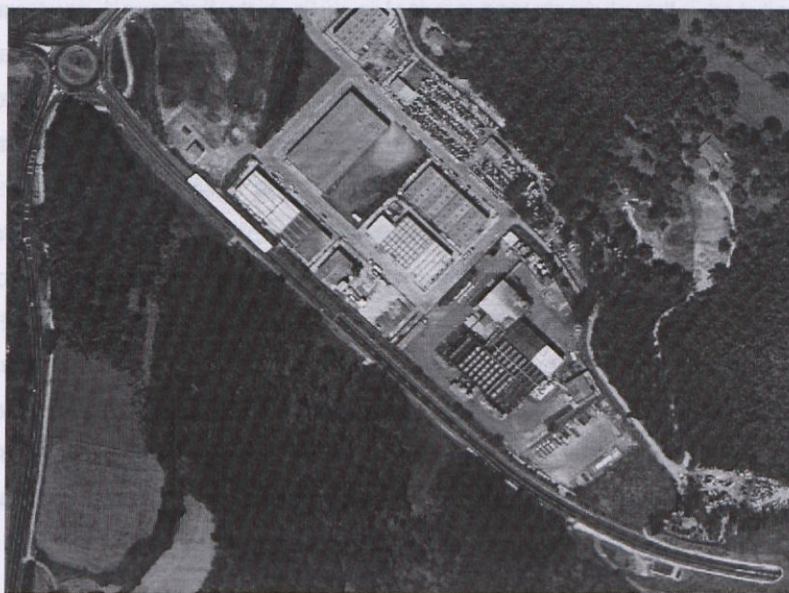

Fig. 2. Ortofotomapa de la Serra amb indicació del sector 3 del jaciment sobre l'actual traçat de la carretera.

El jaciment i les seves diverses ocupacions.

En relació a l'estratigrafia general, i tal com succeeix sovint en jaciments ubicats a l'àrea de la Vall d'en Bas, les característiques i ritme de deposició dels sediments han contribuït a la formació d'un gran paquet d'argiles de característiques molt homogènies en tota la

seva dimensió. En algunes zones, sota aquest paquet d'argiles es va constatar la presència d'un nivell de torba, amb concentració de material orgànic d'origen natural. Aquest nivell torbós, situat per sota dels nivells arqueològics documentats, respon al propi procés formatiu de l'actual Vall d'en Bas, producte de la colmatació gradual d'una gran àrea d'aiguamolls creada a partir del barratge del riu Fluvià a causa de les diverses colades de lava expulsades pels volcans de la zona.³ La creació i dessecació continuada de bassals, estanyols i antigues lleres de cursos d'aigua contribuïren així a la formació de nivells intercalars de torba donades les condicions anaeròbiques que es produïen en aquests punts. De fet, una datació radiocarbònica efectuada sobre una mostra del nivell torbós detectat en el jaciment de la Serra ha permès situar la seva formació vers pràcticament nou mil anys enrere,⁴ en un moment on les dades paleopalinològiques indiquen la presència de grans boscos a la vall, fruit d'un clima postglacial temperat i més humit que l'actual.⁵ En aquest sentit, a la Vall d'en Bas està documentada la presència d'aiguamolls fins ben entrada l'Edat Mitjana, en una continuïtat de paisatge, progressivament alterat i modificat per l'acció de l'home des de la Prehistòria, on es trobarien zones permanentment o temporalment inundades que condicionarien les ocupacions humanes, amb assentaments que s'ubicarien sovint just a la vora de les zones d'aigua o, si més no, d'inundació, com es documenta per exemple en el proper jaciment neolític de Codella, al veí terme de les Preses.⁶

³ M. PUIGURIGUER; LL. PLANAGUMÀ, "La formació de la vall d'en Bas", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 21-25.

⁴ BETA-221907: edat radiocarbònica convencional, 7960±60 BP; calibració a 1 sigma, 9000-8650 BP; calibració a 2 sigmes: 9010-8610 BP.

⁵ F. BURJACHS, "La vegetació i el clima a la vall d'en Bas uns 7.000 anys abans de la nostra era", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 25-27.

⁶ Sobre aquest jaciment i d'altres de cronologia posterior, així com sobre la qüestió general de la presència d'aiguamolls a l'actual Vall d'en Bas, veure un recull de textos de diferents autors sobre jaciments de diversa cronologia a G. ALCALDE; M. SAÑA

Tornant al jaciment de la Serra, l'excavació de l'esmentada àrea va permetre distingir dos nivells d'ocupació de diferent cronologia pel que fa a la seva formació, si bé es va detectar igualment la presència de materials d'altres períodes per als que no s'identifica un nivell clar d'ocupació i que es poden considerar residuals o descontextualitzats.

Així, i especialment concentrada en l'anomenat inicialment sector 3-A, situat en l'extrem nord-occidental de l'àrea d'excavació, es documentà la presència regular de material arqueològic format majoritàriament per restes ceràmiques i, en menor mesura, per objectes lítics, restes de carbons i fauna, així com alguna mostra puntual de malacologia marina. Aquesta ocupació s'associava a una estructura de combustió d'ús relativament permanent i regular que estaria construïda en part per sobre del sòl d'ocupació, amb unes parets d'argila formant una plataforma còncava de suport on es disposarien diversos blocs allargats de sorrenca en paral·lel i intercalats amb restes de carbons, amb material arqueològic associat. Aquesta estructura presentava una relació clara amb un nivell general on apareixia, en tota l'extensió del sector 3-A, material arqueològic pertanyent a un mateix horitzó cronològic, fet que permetia deduir la presència d'un sòl d'ocupació al llarg de tota la superfície excavada que es reconeixia igualment per la similitud en les cotes de tot el sector. A la vegada, s'apreciava clarament una disminució en la densitat d'aquests materials en direcció sud-est, trobant-se l'ocupació concentrada així vers el nord i posant-se per sota dels edificis i solars de l'actual polígon.

La gran majoria de restes ceràmiques consistien en fragments informes de vasos fets a mà, amb una conservació deficient de les seves superfícies. Com a formes, només s'ha determinat la presència d'algunes vores i alguns pocs fragments de parets de peces amb decoració de cordons, llisos o impresos, uns materials que cal situar de

manera genèrica en el Bronze Final, tal i com ho corrobora una datació radiocarbònica efectuada sobre una mostra de carbons associada al nivell on aquests es troben.⁷

En canvi, en la part sud-oriental de l'àrea d'excavació, l'anomenat en un principi sector 3-B, es concentraven les restes d'una ocupació clarament posterior. Aquí, durant la campanya preliminar de sondejos s'havia detectat un nivell amb una presència important de restes carbonitzades de dimensions considerables corresponents segurament a llates de fusta. L'obertura dels espais adjacents al sondeig inicial va permetre constatar que aquest sòl s'estenia per gran part del subsector; en aquest sentit, cal insistir en que la mida i la preservació d'algunes d'aquestes restes era realment excepcional, segurament afavorida per la humitat constant de la zona, mentre que la seva anàlisi ha permès determinar que es tracta de restes de roure.⁸ D'altra banda, aquest nivell estava associat a material ceràmic divers, entre el que destacava, per la seva visibilitat i fàcil reconeixement, el d'època ibèrica, que apareixia de forma regular en tota l'àrea oberta, tot i que en menor quantitat en comparació amb el material documentat en l'àrea vinculada a l'ocupació prehistòrica.

Les estructures altmedievals: materials i cronologia.

Aquest nivell d'ocupació, assenyalat bàsicament per la citada estesa de carbons i per la presència, escassa però regular, de material ceràmic a una cota constant, s'associava a diverses estructures negatives de mida i morfologia dispars, de les quals se n'excavaren dues en el mes de maig (E-2 i E-3) i set més en la campanya d'agost, en unificar-se llavors els diferents sectors (E-9, E-11, E-12, E-13, E-15, E-16 i E-17). De fet, totes aquestes estructures se situen clarament en l'extrem sud-est de l'àrea d'excavació, separant-se netament de la

⁷ BETA-206320: edat radiocarbònica convencional, 2800 ± 70 BP; calibració a 1 sigma, 1020-850 aC; calibració a 2 sigmes: 1130-820 aC.

⁸ R. PIQUÉ; C. MENSUA, *Informe de l'anàlisi de les fustes carbonitzades de la Serra (Vall d'en Bas)*, Servei d'Anàlisis Arqueològiques, Universitat Autònoma de Barcelona, 2007.

concentració de restes prehistòriques, tot i que la seva distribució espacial no permet intuir cap relació orgànica entre elles, més tenint en compte que es donen dos casos en què una d'elles és tallada per una altra de posterior.

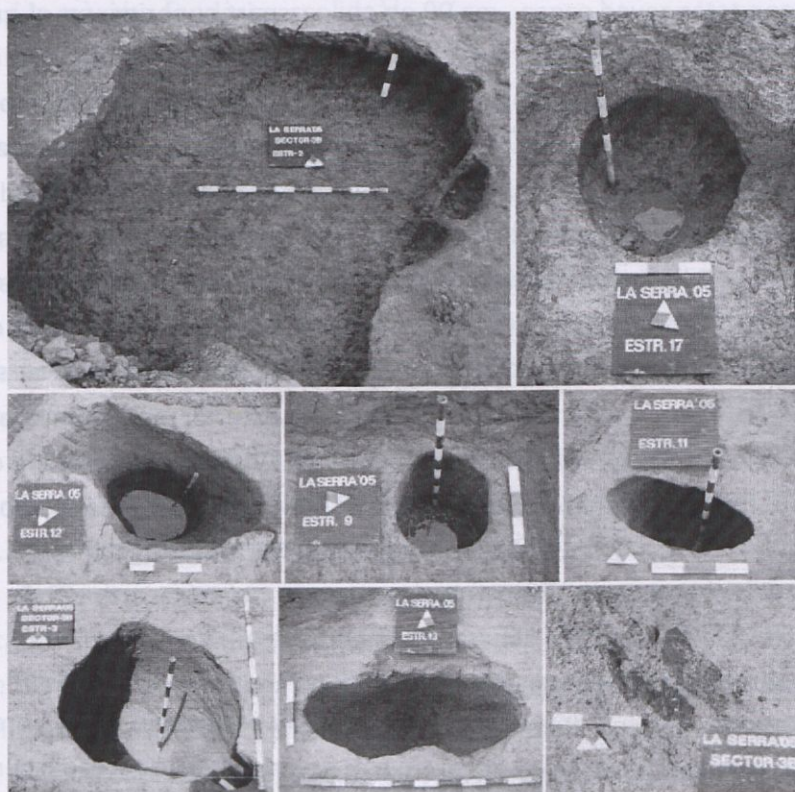

Figura 3: imatges d'algunes de les fosses, amb l'excavació en curs o finalitzada, i detall de les restes de fusta carbonitzada presents en el nivell associat a algunes de les estructures.

El sediment que les reblia era tothora idèntic pel que fa al color i a la textura, tractant-se d'argila amb un alt grau de components orgànics que li donaven una coloració blavosa fruit de la descomposició d'aquests materials en un ambient de força humitat, fet que permetia diferenciar-la perfectament del paquet d'argila de color marró on es trobaven excavades les estructures.

D'altra banda, la morfologia determinada en la gran majoria d'aquestes estructures presenta una reducció important en la seva part superior, en el que cal considerar com la boca, per la qual cosa podem pensar que no es tracta d'estructures tallades sinó que les podem conèixer pràcticament en la seva totalitat, en relació clara amb el sòl exterior determinat per l'abundant presència de restes de fusta carbonitzades (fig. 3 i 4).

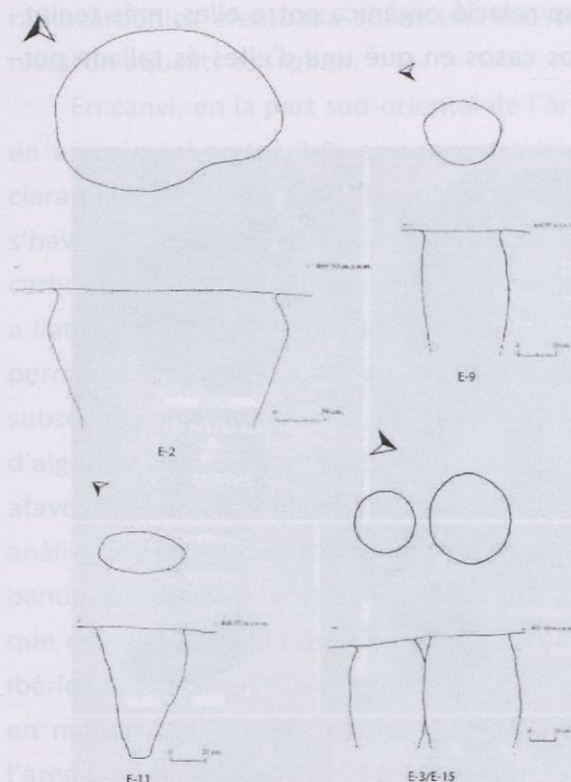

Figura 4: planta i secció d'algunes de les fosses excavades.

Presentem a continuació una breu descripció de cadascuna

de les estructures excavades. Com a fet destacable, advertim que, excepte en dos casos, no s'han pogut exhaurir els nivells de reompliment de les mateixes a causa de la presència constant del nivell freàtic que inundava contínuament el seu interior i que impedia el desenvolupament normal dels treballs arqueològics.

E-2: gran retall de planta ovalada irregular amb cert aspecte arronyonat i secció troncocònica que s'estreny a mida que guanya en profunditat; s'ha pogut excavar fins un màxim de 190 cm. de fondària,

sense atènyer la base de l'estructura. Les mesures màximes de la seva boca són de 3,12 m. de llargada per 2,28 m. d'amplada.

E-3: estructura negativa de planta circular i secció cil·lindrica; amb una boca de 70 cm. d'amplada, el seu diàmetre màxim intern és de 80 cm. i la màxima fondària assolida de 90 cm., sense haver estat possible arribar al final del retall. La seva obertura tallà la fossa E-15, cronològicament anterior i de característiques semblants, si bé de dimensions una mica més reduïdes.

E-9: retall de planta circular i secció cil·lindrica, de 35-40 cm. de diàmetre a la boca i 65 cm. de profunditat màxima assolida; no exhaurida completament a causa de la presència del nivell freàtic.

E-11: fossa de planta ovalada i perfil cònic invertit, de 51 x 25 cm. a la boca i 75 cm. de profunditat, de la qual s'ha pogut completar l'excavació.

E-12: fossa de planta irregular, la seva boca mesura 110 x 60 cm., mentre que la seva profunditat, fins allà on s'ha pogut excavar, arriba a 1,2 metres. Talla una estructura anterior (E-16).

E-13: estructura de planta ovalada i perfil cònic invertit, la seva boca presenta unes dimensions aproximades d'1 m. x 35 cm, mentre que la seva profunditat és de 75 cm.; en aquest cas l'excavació del seu rebliment ha estat total, arribant al final del retall.

E-15: fossa de planta circular de 45 cm. de diàmetre i perfil cil·lindric; la profunditat màxima excavada arriba als 85 cm., sense que s'hagi pogut finalitzar completament la seva excavació.

E-16: retall de planta probablement circular, tallat per l'estructura E-12; no exhaurida totalment la seva excavació, aquesta s'ha aturat a la mateixa cota que l'estructura E-12.

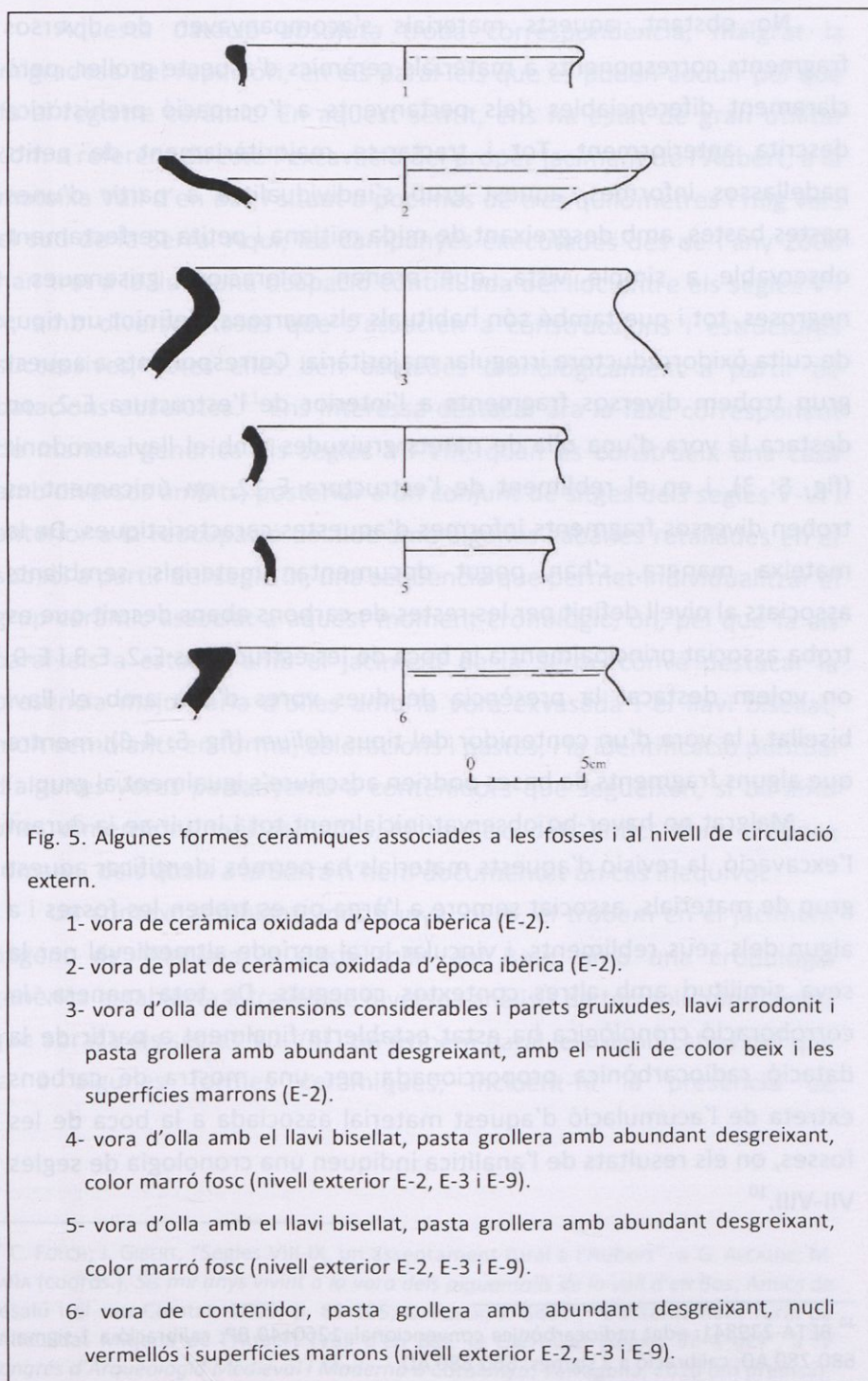
E-17: estructura negativa de planta circular de 50 cm. de diàmetre mitjà; la seva excavació restà aturada en arribar als 75 cm. de profunditat.

La funcionalitat concreta que cal atribuir a aquestes estructures resta difícil d'interpretar, atès que la seva morfologia no s'adiu amb el

que hom atribuiria pròpiament a sitges, com havíem apuntat en les anteriors publicacions dedicades al jaciment. Així, l'estructura E-2 presenta una boca que depassa els tres metres de llargària, mentre que la resta presenten una amplada molt menor que dificulta de manera evident el seu ús com a dipòsits. D'altra banda, el propi context on es troben excavades, amb un elevat grau d'humitat i la presència de la capa freàtica impossibilitarien també un ús en aquest mateix sentit. De fet, les anàlisis realitzades sobre el nivell de circulació associat, malgrat presentar uns baixos valors de concentració palinològica, advoquen clarament per un entorn molt humit, on s'hi formarien periòdicament bassals d'aigua.⁹

En tot cas, és clar que aquestes estructures no foren utilitzades mai com a abocadors de deixalles, ja que el seu rebliment pràcticament no contenia materials arqueològics, els quals, de fet, es concentraven pràcticament en l'estructura E-2, la de majors dimensions. Fins i tot en aquesta, la majoria de restes corresponien a petits fragments informes de ceràmica fina oxidada o de pasta grollera; no obstant, i malgrat la seva mida reduïda, s'identificaven dues vores de ceràmica oxidada ibèrica, corresponents a una forma tancada i a un plat (fig. 5: 1-2), alguns fragments informes d'àmfora probablement d'origen itàlic i un fragment també informe de ceràmica de vernís negre, tot plegat delatant un context cronològic ampli que caldria situar entre els segles IV i II aC i que trobava correspondència amb alguns materials apareguts en l'espai exterior de les boques de les fosses, amb restes informes de ceràmica oxidada ibèrica i grisa de la costa catalana, així com amb un únic fragment informe oxidat en l'interior de l'estructura E-3.

⁹ I. EXPÓSITO; F. BURJACHS, *Anàlisi palinològica dels jaciments de La Dou-2, La Dou i La Serra (Vall d'en Bas, la Garrotxa)*, Institut Català de Paleocologia Humana i Evolució Social, 2007.

No obstant, aquests materials s'acompanyaven de diversos fragments corresponents a materials ceràmics d'aspecte groller, però clarament diferenciables dels pertanyents a l'ocupació prehistòrica descrita anteriorment. Tot i tractar-se majoritàriament de petits padellassos informes, aquest grup s'individualitza a partir d'unes pastes bastes, amb desgredant de mida mitjana i petita perfectament observable a simple vista, que prenen coloracions grisenques i negreses, tot i que també són habituals els marrons, definint un tipus de cuita òxidorreductora irregular majoritària. Corresponents a aquest grup trobem diversos fragments a l'interior de l'estructura E-2, on destaca la vora d'una olla de parets gruixudes amb el llavi arrodonit (fig. 5: 3), i en el rebliment de l'estructura E-12, on únicament es troben diversos fragments informes d'aquestes característiques. De la mateixa manera, s'han pogut documentar materials semblants associats al nivell definit per les restes de carbons abans descrit que es troba associat principalment a la boca de les estructures E-2, E-3 i E-9, on volem destacar la presència de dues vores d'olla amb el llavi bisellat i la vora d'un contenidor del tipus *dolium* (fig. 5: 4-6), mentre que alguns fragments de bases podrien adscriure's igualment al grup.

Malgrat no haver-ho observat inicialment tot i intuir-se ja durant l'excavació, la revisió d'aquests materials ha permès identificar aquest grup de materials, associat sempre a l'àrea on es troben les fosses i a algun dels seus rebliments, i vincular-lo al període altmedieval per la seva similitud amb altres contextos coneguts. De tota manera, la corroboració cronològica ha estat establerta finalment a partir de la datació radiocarbònica proporcionada per una mostra de carbons extreta de l'acumulació d'aquest material associada a la boca de les fosses, on els resultats de l'anàlisi indiquen una cronologia de segles VII-VIII.¹⁰

¹⁰ BETA-239841: edat radiocarbònica convencional, 1260 ± 40 BP; calibració a 1 sigma, 680-780 AD; calibració a 2 sigmes: 660-880 AD.

Aquesta datació absoluta troba correspondència, malgrat la migradesa del repertori, en els paral·lels que es poden adduir pel que fa al registre ceràmic. En aquest sentit, ens ha estat de gran utilitat com a referent directe l'excavació del proper jaciment de l'Aubert, a la mateixa Vall d'en Bas i situat a poc més de tres quilòmetres i mig vers el sud de la Serra. Aquí, les campanyes executades des de l'any 2006 han tret a la llum una ocupació continuada del lloc entre els segles V i X, amb diverses fases que s'associen a construccions i estructures successives, totes elles ben acotades cronològicament a partir de datacions absolutes.¹¹ Ens interessa destacar ara la fase corresponent de manera genèrica als segles VII-VIII, quan es construeix una casa amb diversos àmbits, posterior a un conjunt de sitges dels segles V-VI i anterior a la reocupació del lloc amb algunes cabanes retallades en el subsòl a partir del segle IX, una seqüència que permet individualitzar el grup ceràmic associat a aquest moment cronològic, on, pel que fa als paral·lels a establir amb el jaciment de la Serra, convé destacar la presència majoritària d'olles amb la vora exvasada i el llavi bisellat, molt semblants en forma, coloracions i pastes, i la identificació puntual d'algunes vores pertanyents a contenidors que segueixen, si bé amb unes dimensions més reduïdes, la tradició dels antics *dolia* d'època romana, dels quals a la Serra n'hem documentat un cas inequívoc.

Un context semblant, més llunyà, però, el trobem en el jaciment bagenc de Vilaclara, a Castellfollit del Boix, amb una cronologia genèrica establerta a través de diversos anàlisis de termoluminiscència que abraça els segles VII-VIII i on trobem paral·lels significatius pel que fa a algunes formes ceràmiques, incloent-hi la presència de

¹¹ C. FOLCH; J. GIBERT, "Segles VIII-IX, un assentament rural a l'Aubert", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 89-105; C. FOLCH; J. GIBERT, "L'assentament rural de l'Alta Edat Mitjana de l'Aubert (Vall d'en Bas, la Garrotxa) (segles VII-X dC)", a *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Tarragona, 2010 (en premsa).

contenidors del tipus descrit.¹² Un registre paral·lel el trobem igualment en les fases genèriques dels segles VII-VIII del jaciment sabadellenc de Can Gambús-1, un assentament format per diverses cabanes i altres estructures, amb uns tipus ceràmics semblants i on també s'hi documenta la presència de contenidors.¹³ Com en l'anterior cas, el jaciment del Pla del Serrador, a les Franqueses del Vallès, també amb datacions absolutes que situen una de les seves fases en els segles VII-VIII, presenta uns contextos ceràmics amb clares concomitàncies amb l'exigu registre documentat a la Serra.¹⁴

Sense datacions absolutes provinents d'analítiques de radiocarboni, i tenint en compte les limitacions que ofereix l'escàs material de la Serra, cal considerar igualment alguns jaciments gironins que presenten materials que es poden relacionar amb els aquí documentats i que poden situar-se cronològicament en un arc que abasta o inclou els segles VII-VIII, entre els que, sense ser exhaustius, podem destacar el *castrum* de Puig Rom, a Roses, el *castellum* de Sant Julià de Ramis o l'assentament rural del Serrador, a Sant Pere Pescador.¹⁵

¹² J. ENRICH; J. ENRICH; LL. PEDRAZA, *Vilaclara de Castellfollit del Boix (El Bages). Un assentament rural de l'antiguitat tardana*, Arqueoanoia Edicions, Igualada, 1995.

¹³ J. ROIG; J.M. COLL, "El registro cerámico de una aldea modelo de la Antigüedad Tardía en Catalunya (siglos VI-VIII): Can Gambús-1 (Sabadell, Barcelona)", a *IX Congreso Internacional AIECM2, 2009*, Venècia (en premsa).

¹⁴ V. MUÑOZ, "L'assentament agrícola altmedieval del Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)", a *III Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 2006, p. 535-546.

¹⁵ J.M. NOLLA; J. CASAS, "Material ceràmic del Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses)", a DDAA, *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Arqueomediterrània 2, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1997, p. 7-19; J. BURCH; G. GARCIA; J.M. NOLLA; LL. PALAHÍ; J. SAGRERA; M. SUREDA; D. VIVÓ; I. MIQUEL, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis, 2. El castellum*, Ajuntament de Sant Julià de Ramis / Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, Girona, 2006, p. 77-98; M. FUERTES; C. MONTALBÁN, "El Serrador: una necròpolis i un hàbitat de l'antiguitat tardana a Sant Pere Pescador", a *Actes del congrés: el paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa, vol. I*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 2007, p. 291-299. Cal fer referència igualment a l'excavació recent d'una sèrie d'àmbits al jaciment de Vilauba, a Camós, amb una cronologia que segons els seus excavadors es trobaria entre els segles VI-VII, tot i que el seu registre ceràmic

Aquests exemples permeten contextualitzar en un marc cronològic prou acotat, els segles VII-VIII, les poques restes ceràmiques recuperades al jaciment de la Serra i posar-les en relació amb l'ocupació altmedieval vinculada a la presència d'aquelles diverses fosses i al nivell carbonós d'on s'ha obtingut l'única datació absoluta.

Tornant de nou a la qüestió de la funcionalitat de les estructures, i descartada, com apuntàvem més amunt, la seva utilització com a sitges o dipòsits subterranis, avui ens inclinem per considerar una possible relació amb activitats de drenatge o d'extracció d'aigües, uns usos que es poden vincular a la pròpia natura del lloc, amb una potent capa freàtica avui situada poc més avall del nivell de circulació que podem atribuir a les fosses excavades i que respon, com s'ha explicat anteriorment, a l'estructura de paleollac sedimentat que presenta la Vall d'en Bas. En aquest punt, i més enllà dels assentaments prehistòrics coneguts, cal fer referència al proper jaciment de Can Rubió, situat a una distància que no arriba als dos quilòmetres en línia recta vers l'oest de la Serra, just en el sector oposat de la vall i en una ubicació paral·lela, en el límit de la plana sedimentària amb el vessant de la muntanya. Aquí, una ocupació datada entre els segles I aC i I dC té com a estructures principals una gran bassa central i un *lacus* associats a diversos pous i canalitzacions, trobant-se entre els primers exemples aparellats internament amb blocs o directament excavats en el subsòl sense revestiment, formant un complex que els autors de l'excavació no dubten en vincular a activitats de drenatge i distribució d'aigua.¹⁶

D'altra banda, la revisió d'alguns jaciments contemporanis de l'ocupació altmedieval de la Serra permet constatar la presència

no ha estat encara publicat amb detall (P. CASTANYER; R. DEHESA; J. TREMOLEDA, "Intervencions arqueològiques a la vil·la romana de Vilauba (2008-2009)", a *X Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, 2010, p. 253-257).

¹⁶ J. GUÀRDIA; K. HARZBECHER, "L'abocador de Can Rubió", a *IX Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, 2008, p. 225-232; J. GUÀRDIA; K. HARZBECHER, "A l'entorn del canvi d'era a Rubió", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aigüamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 75-87.

d'estructures que, interpretades com a pous, es poden comparar amb l'estructura E-2, malgrat que aquesta no hagi pogut ser excavada en la seva totalitat. Podem aportar de nou, així, el cas del jaciment de Can Gambús-1, a Sabadell, on es troba un pou amortitzat vers el segle VII amb una boca en superfície d'uns 2 metres d'ample que es redueix ràpidament fins al metre aproximat de diàmetre que presenta l'estructura en la resta de la seva fondària, de més de 7 metres.¹⁷ Unes característiques similars presenta una estructura interpretada també com un pou documentada al jaciment de Manresa, en el poble rossellonès de Cànoes. Malgrat tractar-se d'informacions provinents d'uns primers treballs de diagnòstic sobre el jaciment, l'estructura en qüestió presenta una part superior fortament exvasada, amb una amplada de més de quatre metres en la seva boca, que s'estreny més avall fins arribar al metre de diàmetre del pou pròpiament dit, del qual se'n desconeix la fondària; com en el cas vallesà, aquí el pou s'acompanya d'altres estructures com sitges, altres pous i retalls diversos que es poden situar cronològicament en època visigoda.¹⁸

Són aquests diversos exemples els que ens porten a atribuir una funció com a possible pou a l'estructura E-2 de la Serra, morfològicament semblant als primers, sense que es pugui descartar un paper paral·lel per a alguna altra fossa de proporcions mitjanes com E-3, en un ús potser més puntual o reduït en la seva capacitat d'extracció d'aigües. No obstant, creiem que aquesta funcionalitat es pot descartar per a les estructures de diàmetre menor que són, de fet, la majoria; en aquests casos, només ens atrevim a hipotetitzar sobre la

¹⁷ Com a fet remarcable, cal destacar que dins el rebliment del pou es localitzaren dos cossos humans abocats juntament amb diversos animals, en un fenomen que es relaciona amb la presència d'esclaus en assentaments d'aquestes cronologies (J. ROIG; J.M. COLL, "Esquelets humans en sitges, pous i abocadors als assentaments rurals i vilatges de l'Antiguitat Tardana de Catalunya (segles V-VIII): evidències arqueològiques de la presència d'esclaus i serfs", a *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Tarragona, 2010 (en premsa).

¹⁸ J. KOTARBA, "Les sites d'époque wisigothique de la ligne LGV, apports et limites pour les études d'occupation du sol de la plaine du Roussillon", *Domitia*, 8-9 (2007), p. 43-70.

seva identificació amb forats de pal que sostindrien construccions que ens són desconegudes, però a les que potser caldria vincular la presència dels fragments de fusta carbonitzada existents en el nivell associat a algunes de les fosses.

CONCLUSIONS.

Els treballs arqueològics desenvolupats al jaciment de la Serra han permès documentar la presència de dos nivells clars d'ocupació corresponents a dos moments ben diferenciats cronològicament que venen a afegir-se al cada vegada més nombrós grup de jaciments arqueològics d'èpoques diverses que es coneixen a la Vall d'en Bas, alguns d'ells encara en excavació i estudi. Així, ambdues ocupacions, la del Bronze Final i l'altmedieval aporten una informació rellevant que cal inserir en l'estudi genèric que s'està duent a terme sobre el poblament a la vall entre la Prehistòria i l'Edat Mitjana, on s'adverteixen patrons d'assentament que s'integren i s'expliquen en el propi procés formatiu d'aquest particular context geogràfic. En aquest sentit, la ubicació precisa dels assentaments documentats arqueològicament, però també textualment a partir de finals del segle IX, i les característiques d'algunes de les seves estructures, especialment pel que fa a partir de l'època romana, permeten comprovar la seva relació evident amb un espai, generat a partir d'època prehistòrica i ben determinat des del punt de vista geològic, caracteritzat per la presència d'aigües acumulades o d'àrees de fàcil inundació.

Aquest context, que per força havia d'incidir en l'existència i l'explotació de certs recursos naturals, hauria marcat igualment les iniciatives de colonització agrícola del fons de la vall, on, si més no a partir d'època romana, constatem les primeres estructures destinades al drenatge i canalització de les aigües subterrànies o eventualment sobreixents que podrien indicar treballs a una certa escala amb aquest objectiu. Cal dir en aquest punt que, si bé la presència de materials

residuals d'època ibèrica a la Serra ens indiquen l'existència d'un nucli d'assentament no localitzat en aquest sector, de moment els jaciments d'aquest període ens són totalment desconeguts en el context de la vall.

En tot cas, la identificació de les fosses de la Serra i la seva adscripció a un període que abraçaria els segles VII-VIII ens aporta un nou cas d'ocupació altmedieval que s'afegeix a l'esmentat jaciment de l'Aubert, molt més ben conegut en la seva seqüència evolutiva.¹⁹ Per la seva banda, les estructures i els materials documentats a la Serra haurien d'associar-se a un assentament no localitzat però proper, formant part les primeres d'iniciatives destinades versemblantment a l'obtenció d'aigua, sense que es puguin descartar el desenvolupament d'altres activitats o la presència d'eventuals construccions que el registre material documentat no permet advertir.

D'aquesta manera, l'ocupació detectada a la Serra se situa en un moment previ a les primeres referències documentals a la Vall d'en Bas que apareixen en el darrer terç del segle IX, entre les que destaca el precepte reial atorgat al magnat Teodosi l'any 898, quan se li atribueix, entre altres possessions als comtats de Besalú, Narbona i Rosselló, un extens territori que abastaria tot el sector meridional de l'actual Vall d'en Bas, al capdavant de la qual es trobaria la vila de Sant Esteve i on s'integraria l'actual sector de la Serra.²⁰ De fet, alguns topònims presents en aquests primers textos semblen fer referència a possibles zones d'aiguamolls o d'aigües quietes, com les Arenas o la

¹⁹ En relació al període altmedieval i les seves transformacions en el context genèric de l'actual comarca de la Garrotxa, es pot veure C. FOLCH; J. GIBERT; R. MARTÍ, "El poblament rural a la conca alta del riu Fluvià (la Garrotxa): l'Antiguitat Tardana i l'Alta Edat Mitjana (segles VI-X)", a J.P. BARRAQUÉ; PH. SÉNAC (éds.), *RESOPYR-3. Habitats et peuplement dans les Pyrénées au Moyen Âge et à l'époque moderne*, CNRS/Université de Toulouse-Le Mirail, 2009, p. 13-36.

²⁰ R. D'ABADAL, *Catalunya Carolíngia, II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2 vol., Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1926-52, p. 368-370. Algunes consideracions sobre aquest document es troben a C. FOLCH; J. GIBERT, "Als segles IX-XI: vil·les, vilars, esglésies i castells", a G. ALCALDE; M. SAÑA (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 2009, p. 123-126.

Pausata Tepidi que cal situar versemblantment en el sector central de la vall, no lluny de la Serra, segons l'esmentat text de 898, o fins i tot a certes estructures destinades al drenatge d'aigües, com el *rego de fonte Bulidura* proper al Fluvià i citat l'any 926, que inequívocament cal vincular a l'actual lloc de Bullidura, ara i llavors límit meridional de la vila de les Preses, a menys d'un quilòmetre al nord del jaciment de la Serra.²¹

PANTOCRÀTOR

Pantocràtor significa "totpoderós" o bé exactament "que ho té tot" o ho domina tot". Aquest sobrenom fou donat a l'època hel·lenística a Zeus i a altres divinitats. Amb posterioritat, aquest epítet fou aplicat a Déu Pare en el símbol de la fe i també a les representacions de Crist, com a Senyor de l'Univers, típica de l'art bizantí, en la figura de Crist, només en bust i en actitud de beneir, com apareix en els absis i en les cúpules de les esglésies. L'apel·latiu de Pantocràtor és emprat pels estudiosos de l'art romànic des de principis del segle XX, i aplicat a les representacions anòlogues. Avui encara coexisteix amb el de *Majestas Domini* o Crist en Majestat, sobretot en un intent de diferenciar aquesta figura de les imatges de talla dels Cristos vestits anomenats Majestats.

Les representacions de les teofanies semblen reservades de bon principi a l'art monumental, pintures murals dels absis (Taüll) i l'escultura monumental (Impà de Besalú). Amb posterioritat va ser traslladat als frontal, com els de Benavent de la Conca i Bibils, i finalment en l'escultura exempta.

L'aparició del Pantocràtor, assegut en cofre-escambell, beneint amb la mà dreta enlairada i agafant el llibre o rotlle amb la mà esquerra, té un llarg recorregut per tot l'art cristià, començant ja en les

²¹ S. SOBREQUÈS; S. RIERA; M. ROVIRA, *Catalunya Carolíngia, volum V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2003, doc. 200.